
DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2020.04.099>

УДК: 330.8:[332:177.9]

JEL: B31, D63, H72, N43, R14

Вікторія Небрат

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОСТОРОВОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Мета статті полягає в узагальненні теоретичних засад і напрямків розроблення проблематики просторової справедливості. Важливість і актуальність проблематики обумовлена посиленням просторової нерівномірності економічного розвитку та соціальної нерівності в умовах ринкової трансформації економіки України та децентралізації управління.

Використано нормативний та позитивний підходи для розкриття теоретично бажаного та реального стану реалізації рівності можливостей доступу до економічних ресурсів і суспільних благ; метод герменевтики – для з'ясування спрямованості теоретичних досліджень і смислу вироблених наукових положень; антропоцентричний метод – для обґрунтування пріоритету економічних інтересів щодо фіскальних і соціальних – щодо економічних; синтез історичного і логічного – для комплексного представлення процесу розширення предметного поля досліджень просторової справедливості та генерування нового знання.

У ході дослідження виявлено, що теорія просторової справедливості має міждисциплінарний характер. Узагальнено теоретичні підходи до трактування просторової справедливості шляхом виокремлення основних напрямів досліджень у межах різних галузей наукового знання: соціальної філософії, економічної географії, політичної економії, теорії фінансів. Розкрито концептуальний взаємозв'язок та співвідношення категорій "соціальна нерівність", "соціальна справедливість", "просторова справедливість / несправедливість" та обґрунтовано логіку розгляду просторової справедливості у землекористуванні на основі цих базових категорій. На основі міждисциплінарного підходу подолано обмеженість трактування нерівності як функції соціальної ієрархії та розкрито роль територіального виміру у формуванні та відтворенні просторової несправедливості.

Ключові слова: теорія просторової справедливості, соціальна і просторова нерівність, децентралізація, місцевий економічний розвиток, комодифікація життєвого простору, доступність ресурсів.

Небрат Вікторія Василівна (victoria_nebrat@ukr.net), д-р екон. наук, старш. наук. співр.; завідувач відділу економічної історії ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5419-3181>

Стаття представляє результати досліджень авторки, що були здійснені у процесі виконання науково-дослідного проєкту "Просторова справедливість у землекористуванні для сталого розвитку сільських територій" (№ держреєстрації 0120U100816).

Цитування: Небрат В. В. Теоретичні засади просторової справедливості. *Економічна теорія.* 2020. № 4. С. 99–115. DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2020.04.099>

© В. Небрат, 2020

ISSN 1811-3141. *Економічна теорія.* 2020. № 4: 99–115

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF SPATIAL JUSTICE

Viktoriia Nebrat, PhD in Economics, Senior Researcher, Head, Department of Economy. History, Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5419-3181> E-mail: victoria_nebrat@ukr.net

The purpose of the article is to generalize the theoretical foundations and directions of the development of spatial justice. The importance and urgency of the issue is due to the strengthening of spatial inequality of economic development and social inequality in the conditions of market transformation of Ukraine's economy and decentralization of management.

The author uses normative and positive approaches to reveal the theoretically desirable and real state of realization of equal opportunities for access to economic resources and public goods. The hermeneutics method is used to clarify the direction of theoretical research and the meaning of produced scientific provisions; the anthropocentric method – to justify the priority of economic interests over fiscal ones and social interests – over economic ones; and a synthesis of historical and logical methods – for a comprehensive presentation of the process of expanding the subject field of the research on spatial justice and the generation of new knowledge.

The study has revealed that the theory of spatial justice is interdisciplinary. Theoretical approaches to the interpretation of spatial justice by generalizing the main directions of research within different branches of scientific knowledge, which include social philosophy, economic geography, political economy, and finance theory. The conceptual interrelation and correlation of the categories "social inequality", "social justice", and "spatial justice/injustice" is revealed and the logic of the consideration of spatial justice in land use based on those principal categories is substantiated. Based on the interdisciplinary approach, the limitations of the interpretation of inequality as a function of social hierarchy have been overcome and the role of the territorial dimension in the formation and reproduction of spatial injustice has been revealed.

Keywords: theory of spatial justice, social and spatial inequality, decentralization, local economic development, commodification of living space, availability of resources.

В Україні ринкова трансформація землекористування та розгортання процесів децентралізації управління економічним розвитком актуалізують проблематику нерівності умов та несправедливості розподілу ресурсів і благ у просторовому вимірі. Практична постановка цих питань обумовлює необхідність звернення до теоретичних засад просторової справедливості, наукового осмислення та впорядкування основних напрямів розроблення цієї проблематики. З огляду на те, що наукові підходи до трактування природи та механізмів обмеження просторової несправедливості є різновекторними, доцільним є застосування міжпредметного дискурсу як основи вироблення цілісного концепту подолання територіальної дискримінації та забезпечення збалансованого соціально-економічного просторового розвитку. Тож **мета статті** полягає в узагальненні теоретичних засад і напрямків розроблення проблематики просторової справедливості.

Соціальна справедливість та соціальна нерівність

Проблематика соціальної нерівності, причин та механізмів її формування, відтворення, тенденцій розвитку вже не одне століття пере-

буває у центрі уваги науковців, які репрезентують різні наукові школи та традиції, напрями досліджень і галузі наукового знання, – філософів, соціологів, економістів, політологів, економгеографів та ін. Тому експлікація поняття просторової справедливості вимагає розкриття декількох зрізів, що пов'язані з вимірами нерівності.

Соціальна нерівність має цілий спектр виявів: нерівність у статках; нерівність у доходах; нерівність у володінні власністю та можливостях розпорядження нею; нерівність у суспільному статусі; нерівність у доступі до соціальних благ; нерівність у споживанні; нерівність у нагромадженні; нерівність у можливості розвитку й реалізації трудового потенціалу; нерівність у характері праці, якості дозвілля та ін. Серед усього різноманіття вияву соціальної нерівності ключовою зазвичай вважають нерівність у доходах. Всі ж інші прояви соціальної нерівності або слугують передумовою для виникнення та дальшого відтворення нерівності у доходах, або ж є її наслідком. Нерівність, диференціація людей за різними ознаками (статками, доступом до різних благ, споживанням тощо) – це атрибут будь-якої соціальної системи. Разом з тим рушійні сили ринкової економіки, а саме: економічна свобода, ринкові стимули діяльності та конкурентні механізми її регулювання, – передбачають і продукують нерівність. Соціальна нерівність – це такий вид соціального поділу, в якому окремі члени суспільства або групи знаходяться на різних щаблях соціальної драбини і мають нерівні можливості, права та обов'язки. Внаслідок такого нерівномірного розподілу різні члени суспільства мають також різні можливості в користуванні ресурсами. Тобто соціальна нерівність зазвичай має вертикальну структуру.

Загальнометодологічні засади розуміння природи соціальної несправедливості закладено теорією соціальної взаємодії. За твердженням П. Сорокіна (1889–1968) – видатного російського й американського соціолога, теоретика соціокультурної динаміки, – спільна діяльність людей неминуче породжує соціальну нерівність, а отже, – несправедливість (Сорокин, 1917). Територіальний зріз економіки, її просторова організація також несуть у собі елементи розподілу, а значить, можливість невідповідності, диспропорцій, порушення справедливості.

Економіко-географічний напрям розроблення теорії соціальної справедливості

Джерела концепції просторової справедливості сягають початку ХХ століття. Одним із перших теоретиків, хто звернувся до економіко-географічних детермінант соціального розвитку, був Ф. Бродель (франц. Fernand Braudel, 1902–1985) – видатний французький історик та соціолог. Як прихильник міждисциплінарного підходу, вчений наголошував на ролі географічного середовища та територіальних відмінностей у розгортанні соціальних процесів зародження капіталістичної системи (Бродель, 1997. С. 32–34, 88–105, 148–165, 211–246, 472–497). Тим самим він заклав основи розуміння значення просторової організації соціуму для інтенсивності соціальних зв'язків, якості життя,

інституційних механізмів врегулювання інтересів, динаміки процесів соціальної трансформації, економічної ефективності виробництва тощо. Розвиток обміну та розширення ринків надають економічному простору динамізму і мінливості, посилюючи територіальні відмінності. Тож одночасно із формуванням і зміною ієрархічних структур поглиблюється просторово-географічна диференціація.

Нерівність – це відмінності, які породжують наслідки для соціальної справедливості. Географи звертаються до проблематики просторової нерівності, бо означення цього феномена через термін "просторова" вказує на зв'язок з простором, місцем чи положенням, територіальним розташуванням, алокацією чи розподілом. Тобто *соціальна нерівність зазвичай має вертикальну структуру, а територіальна несправедливість – горизонтальну*.

На думку одного з найавторитетніших представників цього напрямку Д. Гарві (англ. David Harvey; нар. 1935 р.), з точки зору географії просторові відносини можна визначити через фіксоване положення в незмінній системі координат; віддаленість від єдиної точки відліку в часі та просторі; положення всередині символічної системи, сприйнятої конкретною людиною або групою (Harvey, 2006). Визначення просторової справедливості охоплює кожен із цих підходів до розгляду географічного простору. Тобто просторова нерівність розглядається як наслідок, по-перше, взаємного розташування, концентрації чи віддаленості певних об'єктів, по-друге, географічних відмінностей регіонів чи агломерацій, по-третє, різної віддаленості від певних центрів економічного та соціального життя. Д. Гарві позиціонують як радикального географ-марксиста завдяки його дослідженням у галузі просторової соціальної та екологічної справедливості та аналізу нерівномірного географічного розвитку як наслідку глобального капіталізму (Harvey, 2006; 2011). Загалом слід визнати, що послідовники марксизму з їхньою критикою політики лібералізації та лібертаріанства як соціальної філософії зробили суттєвий внесок у розвиток теорії просторової справедливості.

Лібертаріанці вважають нерівність не лише невід'ємною рисою соціуму, а й необхідною складовою економічного розвитку. Прихильник класичного лібералізму, один із основоположників лібертаріанства Л. фон Мізес (нім. Ludwig Heinrich Edler von Mises, 1881–1973) наголошував на спонукальній функції нерівності: "Тільки завдяки нерівності багатства, можливого в умовах нашого суспільного порядку, тільки завдяки тому, що він (порядок) стимулює кожного виробляти стільки, скільки він зможе, за найменших витрат, людство має сьогодні у своєму розпорядженні той сукупний обсяг річного багатства, який можна використати на споживання (Мизес, 2001. С. 35). Попри вразливість до критики постулатів неоліберальної доктрини, серед положень, які вона згенерувала, є одне важливе для розвитку теорії та практики просторової справедливості. Ось воно: *рівність можливостей первинна по відношенню до рівності доходів*. Практичний висновок із цього принципу полягає у необхідності забезпечення у просторовому розвитку вирівнювання можливостей. Різні соціально-економічні моделі та

політичні системи здійснювали політику територіального вирівнювання в різний спосіб і з різною ефективністю. Тому просторова справедливість може слугувати критерієм соціальної спрямованості та економічної ефективності різних національних моделей взаємодії держави та бізнесу, центральної та регіональної влади, політичних інститутів та громадянського суспільства.

Таким чином, у розвитку теорії просторової справедливості знайшло відображення протистояння двох магістральних підходів, двох домінуючих політико-економічних концепцій соціальної справедливості – ліберальної та соціал-демократичної, які з різним успіхом були запроваджені у різних країнах світу.

Глобальний вимір просторової справедливості

Ознакою нашого часу є формування нових тенденцій та спроби зміни світового порядку у контексті кризи неоліберальної доктрини та ренесансу *протекціонізму як політики захисту просторових прав спільнот*. У глобальному вимірі територіальна несправедливість обумовлена географічними та цивілізаційними відмінностями, а також розподілом природних ресурсів на планеті, фінансово-економічним домінуванням ТНК, зростаючою нерівномірністю економічного та технологічного розвитку в умовах інформатизації та цифровізації економіки і т.д. Питання глобальної нерівності та геополітики як боротьби за світове лідерство актуалізуються у міру посилення динамізму економічного розвитку та загострення його суперечностей. Таким чином, територіальна справедливість розглядається сучасною глобалістикою як функція нерівномірного просторового розвитку системи світового господарства (Білорус, 2016; Миланович, 2017), а зростання глобальної соціальної нерівності – як наслідок відмінностей у темпах розвитку країн та змін у масштабах міжнародних перерозподільних відносин (Колот, Герасименко, 2017). Хоча, як наголошував лауреат Нобелівської премії з економіки Ангус Дітон (англ. Angus Stewart Deaton, нар. 1945 р.) у своєму фундаментальному дослідженні проблем нерівності (Дітон, 2016), в останні десятиліття у світі відбулася "велика втеча" багатьох країн і народів від злиднів, абсолютної бідності, браку найнеобхіднішого, проте це не вирішило проблему суттєвого поглиблення диференціацій у соціальному розвитку країн і регіонів.

Останнім часом зростання глобальної соціальної несправедливості все частіше пов'язують із кліматичними змінами, оскільки розподіл відповідальності за них є асиметричним. Адже відмінності в можливостях доступу до благ (у тому числі екологічної безпеки), дискримінація щодо витрат на користування ними є характерними рисами нерівності. Крім того, згідно з концептуальним підходом Рональда Коуза (англ. Ronald Harry Coas, 1910–2013), платити має той, хто користується і завдає збитків, вичерпує ресурси, чия діяльність призводить до розбалансування екосистеми тощо (Коуз, 2007. С. 92–149). *Інтерналізація*

негативних зовнішніх ефектів (екстерналій) є ринковим механізмом відновлення просторової справедливості.

Урбаністика та просторова нерівність у місті

У будь-якому масштабі – глобальному, регіональному, місцевому – загальним гаслом для означення проблематики може слугувати вираз *"територія як простір для життя та праці"*. Просторова справедливість полягає у наявності можливостей та умов як для безпечного (бажано – комфортного) проживання (створення сім'ї, народження та виховання дітей), так і для праці (забезпечення зайнятості, доходів, самореалізації, впевненості в завтрашньому дні). Це стосується периферії і центру, міських і сільських територій. Одним із напрямів, який зараз активно розвивається, є урбаністика та просторова нерівність у місті. Відповідні дослідження започатковано французьким неомарксистом Анрі Лефевром (фр. Henri Lefebvre, 1901–1991) у 1960-х роках. Він аналізував міський простір як арену соціальної взаємодії та зауважив, що процес капіталістичної урбанізації супроводжується експансією ринкових відносин на всі сфери життя людини. Так, житло, що призначене для задоволення базової потреби людини – мати притулок, особистий простір, територію безпеки та відпочинку, – набуває мінової вартості як товар, який можна продати за певну ціну. Т. зв. *"комодифікація життєвого простору"*, тобто *перетворення його на товар, несе загрозу встановлення вищості комерційних інтересів над соціальними*. Міський простір виступає як об'єкт вкладення капіталу. А. Лефевр закликав проголосити нове право – "право на місце", яке означало б передачу влади та повноважень щодо "продукування" та привласнення міського простору, а також розпорядження ним від держави та ринку до рук мешканців. У такий спосіб має відбуватися впровадження політики самоврядування у місті та забезпечення економічних і соціальних умов для життя, особистісного розвитку та самовираження (Lefebvre, 1996). Відповідно, екстраполюючи підхід Лефевра щодо міського управління на просторову політику загалом, можна сформулювати загальний принцип: вона має бути спрямована на *встановлення пріоритетів потреб мешканців над ринковими та комерційними інтересами власників і підприємців. Місто чи село повинно функціонувати не для прибутку, а для мешканців*.

Палким послідовником цього принципу є американський географ і урбаніст польського походження Едвард Соджа (англ. Edward William Soja, 1940–2015). Його книга, що представляє "пошук соціальної справедливості" у просторовому вимірі, стала бестселером (Soja, 2010). Автор стверджує, що справедливість має географію і що справедливий розподіл ресурсів, послуг та доступу є основним правом людини. Як урбаніст, Е. Соджа запропонував шість дискурсів постметрополісу, а саме: паралельний розвиток процесів деіндустріалізації та реіндустріалізації та їхній вплив на соціальну нерівність у містах; розвиток космополітизму внаслідок глобалізації міської культури; поява феномена екзополісу: т. зв. "зовнішнього міста" з передмістями, фор-

мування міських сіл, технополісу, метроплекса; розвиток метрополярності: зростання соціальної нерівності та виникнення нових видів соціальної стратифікації, обумовленої відмінностями просторової локації; розширення концепції міста-фортеці: високотехнологічна система охорони та служб безпеки; розвиток концепції Сімсیتی (SimCity), що відображає вплив процесів інформатизації та цифровізації на соціально-територіальну організацію: проникнення кіберпростору в повсякденне життя, імітація надурбанізму (over-urbanism) в реальності (Soja, 2011).

Питання територіальної справедливості у міському просторі в Україні активно розробляються в контексті посттоталітарної трансформації та декомунізації міст. Зокрема в Києві працює Центр урбаністичних студій НаУКМА та реалізується урбаністичний проєкт Представництва Фонду ім. Гайнріха Бьоля в Україні. Науково-практичний зміст їхньої діяльності – це передусім демократизація міського простору та створення умов для рівного доступу та вільного користування суспільними благами. Дослідники звертають увагу, що подолання спадщини тоталітаризму в сучасній Україні не вирішує питань, обумовлених комодифікацією суспільних відносин та перетворенням на товар усіх елементів інфраструктури просторового розвитку (Петренко, 2015).

Просторова справедливість у користуванні та відтворенні суспільних благ

Свою традицію та розвиток має трактування просторової справедливості з позицій теорії суспільних благ. Американський економіст-нобеліант П. Самуельсон (англ. Paul Samuelson, 1915–2009) розробив теорію чистих державних видатків і запровадив у науковий обіг поняття суспільних благ. Суть фінансової політики у сфері виробництва та надання суспільних благ визначена П. Самуельсоном як регулювання їхньої пропозиції з метою досягнення оптимальності державних видатків. Отже, суспільні товари і послуги виступають формою зв'язку колективних потреб і бюджетно-податкової політики держави. Складність полягає в урегулюванні питань реальної доступності простору, ресурсів, можливостей, пов'язаних із відтворенням суспільних благ. *Просторова доступність благ і територія проживання тих осіб, які фінансують їх надання, повинні максимально збігатися* (принцип територіальної відповідності), щоб не виникало бажання перекласти відповідні витрати на третіх осіб (Небрат, 2016. С. 151). Інший американський вчений-економіст Чарльз Тібу (англ. Charles Mills Tiebout, 1924–1968) запропонував альтернативне трактування джерел фінансування суспільних благ. Якщо, на думку П. Самуельсона, ефективно забезпечення суспільних благ досягається лише при централізованому фінансуванні, то, згідно з т. зв. "моделлю Тібу", умовою економічної ефективності і соціальної справедливості є децентралізація, перерозподіл бюджетних коштів на місцевий рівень. Спільним для обох теоретиків є твердження, що "забезпечення суспільними благами і послугами (безпека, правопорядок, захист довкілля, транспортна і побутова інфраструктура та ін.) здійснюється через механізм суспільного вибору (public choice)"

(Андрущенко, Тучак, 2013. С. 285). При цьому неминучим є зіткнення інтересів центру та місцевих громад, громади та окремих суб'єктів; протистояння груп інтересів щодо користування суспільними благами, отримання додаткових вигод чи зменшення частки у витратах на їхнє відтворення.

У працях відомого американського економіста і соціолога М. Олсона (англ. Mancur Olson, 1932–1998) аргументовано базовий підхід, що може бути використаний для дослідження впливу суспільних запитів й інтересів груп на теорію й практику просторової справедливості. Згідно з цим підходом, по-перше, організації створюються для реалізації спільних інтересів; по-друге, в межах організації кожен її член прагне передовсім задовольнити особисті, а не спільні інтереси; по-третє, що більшою є група, то менше вона реалізовуватиме спільні інтереси; по-четверте, у малих групах зі спільними інтересами існує тенденція до "експлуатації" великих суб'єктів малими (Олсон, 2004). Вчений обґрунтував роль колективних дій та контрактних прав у забезпеченні справедливості щодо доступу до суспільних благ, а також у розподілі зобов'язань щодо їхнього відтворення у ринковій системі.

Питання просторової справедливості в теорії бюджетного федералізму та регіоналістиці

Питання соціальної справедливості у контексті врахування між-регіональних відмінностей розглядаються в руслі теорії бюджетного федералізму, започаткованої працями Р. Масгрейва (Richard Abel Musgrave, 1910–2007) та К. Шоупа (англ. Carl Sumner Shoup, 1902–2000). У фінансовій децентралізації вони вбачали шлях до вирішення проблеми ефективно алокації ресурсів за принципом *субсидіарності, максимального розвитку самоврядності адміністративно-територіальних одиниць*. Друга хвиля розвитку концепцій фінансового забезпечення місцевого розвитку, сформована на межі ХХ–ХХІ ст., отримала найбільш довершене вираження в концепції У. Оутса (англ. Wallace E. Oates, 1937–2015), представленій ним в однойменній статті (Oates, 2005). На відміну від структурно-функціонального підходу, притаманного першій хвилі розвитку теорії бюджетного федералізму, посилення політико-економічного характеру трактування процесу прийняття рішень виявляється в критичній оцінці безкорисливості місцевої влади та її спроможності максимізувати добробут громади, наголосі на *якості політичних інститутів колективного вибору та раціональності заінтересованих учасників у використанні можливостей децентралізації*.

Загальною тенденцією методологічного розвитку теорії фінансової децентралізації є посилення її соціально-гуманістичної спрямованості та міждисциплінарного характеру. За визначенням В. Андрущенка і Т. Тучак, які синтезували теоретичні розвідки в цій царині, "фіскальний або бюджетний федералізм – оптимальний розподіл доходів і видатків між ланками бюджетної системи, встановлений таким чином, щоб гармонізувати й максимізувати суспільний добробут на загально-

державному і локальному рівнях" (Андрущенко, Тучак, 2013. С. 308). У цьому контексті поняття справедливості обґрунтовано займає чільне місце в теорії бюджетного федералізму.

У критичному аналізі наслідків централізованої фінансової системи, здійсненому наприкінці XIX ст. українським вченим М. Яснопольським (1846–1920), більш як за пів століття до публікацій Дж. Б'юкенена, автора терміна "фіскальна справедливість" (Buchanan, 1950), була порушена проблема нерівномірності територіального розподілу державних доходів і видатків, *фінансового визиску центром окремих адміністративно-територіальних одиниць*. На думку М. Яснопольського, принцип справедливості – встановлення відповідності між оподаткуванням та майновими засобами платників – має застосовуватися до цілих груп осіб, що проживають в одній місцевості й найтіснішим чином пов'язані між собою спільністю інтересів. Традицію наукового обґрунтування бюджетної децентралізації з позицій забезпечення умов для місцевого розвитку, протидії фіскальній експлуатації регіонів центром в українській економічній думці розвивали і продовжували В. Навроцький, П. Стебницький, Є. Гловінський, М. Волобуєв, В. Голубничий, Б. Винар та ін. (Небрат, 2020. С. 26–27). В їхніх працях фактично йдеться про просторовий вимір фіскальної справедливості.

Сучасна регіоналістика як міждисциплінарний напрям досліджень також акцентує на *просторових відмінностях, які обумовлюють різні економічні та соціальні можливості для мешканців окремих регіонів*. На основі еколого-економічного підходу здійснюється не лише диференціація регіонів, а й обґрунтування політики регіонального розвитку, яка б сприяла гармонізації всієї системи національного господарства. Засновником регіоналістики є американський економіст і географ Волтер Айзард (англ. Walter Isard, 1919–2010), який розглядав політичні, соціальні, історико-культурні, географічні, екологічні та інші регіональні відмінності як важливий чинник соціально-економічної динаміки (Isard, 1960). В основі сучасної моделі інтегрованого розвитку у країнах Європи лежить підхід т. зв. "нового регіоналізму", який базується на ідеології *перетворення проблем* регіонального розвитку на *можливості* шляхом мобілізації потенціалу регіонів, що неефективно використовувався раніше (Родченко, Прус, 2018. С. 56).

В Україні провідним науковим осередком економічної регіоналістики є Інститут регіональних досліджень НАН України, де М. Долішнім (1936–2006) створено наукову школу та закладено науково-практичні основи зміцнення економічного потенціалу регіонів, забезпечення фінансово-економічної самостійності регіональних та локальних територіальних систем. Разом з тим проблематикою просторової економіки як теоретичної основи удосконалення системи управління розвитком земельних відносин на регіональному рівні займається колектив Інституту економіки природокористування та сталого розвитку НАН України. Проблематику територіального розподілу благ та рівності можливостей, посилення міжрегіональних розривів актуалізують сучасні інституційні трансформації.

Інституціональний напрям трактування соціальної (просторової) справедливості

Справедливість як норма (інститут) перебуває в центрі концепції економічної справедливості Джона Роулза (англ. John Bordley Rawls, 1921–2002) – американського філософа, який вивів теорію суспільного договору на рівень практичного застосування щодо місцевих громад. Його трактування справедливості як чесності (*justice as fairness*) синтезує методологію політичної філософії, політекономії, соціології, етики для розкриття теоретичного змісту і практичної значущості принципу рівності можливостей за умови відмінностей. Дж. Роулз виступив із критикою утилітарного принципу корисності. Його ідея "від кожного – за його вибором, кожному – за принципом відмінності" (Rowls, 1971. P.6) полягає в пріоритетності основних прав і свобод людини відносно будь-яких інших резонів. У просторовому вимірі це означає, що *права членів місцевих громад не можуть бути знехтувані заради приватних чи корпоративних цілей*.

З особливою гостротою питання справедливості як рівності доступу до ресурсів, благ і можливостей постає в умовах інституційних змін, спрямованих на економічну демократизацію. Адже економічні й соціально-політичні перетворення обумовлюють одне одного. Саме тому успішний економічний розвиток передбачає глибоку соціальну трансформацію суспільного ладу, можливість перетворення капіталістичної держави на соціальну. Водночас контраверсивність цілей збільшення соціальних видатків та економічного зростання переводить цю тенденцію в площину постійного пошуку практичних рішень щодо *врегулювання пріоритетів справедливості та ефективності господарської системи*.

Як стверджують автори фундаментального академічного дослідження, виконаного під керівництвом Е. Лібанової (2019), суперечлива єдність економічної ефективності та соціальної справедливості слугує внутрішнім рушієм еволюціонування економічних систем, тобто зміни інституційної структури. При цьому "подолання суперечностей між економічною ефективністю та соціальною справедливістю, отримання синергічного ефекту від забезпечення балансу між цими фундаментальними складовими суспільного розвитку є досягненням й підтриманням низки різноманітних балансів у різних сферах суспільного буття, в управлінні ними, зокрема й у використанні різних інструментів і моделей. Одним із таких безпосередніх інструментів є збалансований розподіл соціальної відповідальності в суспільстві, який ґрунтується на визначених принципах, формулюючи які необхідно зважати на комплексність і суперечливість організації господарської взаємодії суспільства, на множину економічних інтересів" (Лібанова (кер.), 2019. С. 343). Отже, досягнення соціальної справедливості як етичного імперативу суспільного розвитку детерміновано комплексом формальних і неформальних норм, які визначають *розподіл соціальної відповідальності, у тому числі й у територіально-просторовому вимірі*.

Як зазначають Г. Пилипенко та І. Реліна, "у найбільш широкому розумінні поняття "соціальна справедливість" відображає соціально-психологічне сприйняття принципів і форм організації та функціонування суспільства, за якого економічний порядок не викликає у суб'єктів почуття відчуженості від влади, засобів виробництва та його результатів" (Пилипенко, Реліна, 2017. С.10). Хоча тут і йдеться про "сприйняття" та "почуття", але раціональне зерно полягає в трактуванні справедливості як включеності, залучення, доступності, співучасті. Такий підхід цілком відповідає актуальній концепції інклюзивного економічного розвитку (Гриценко, 2016. С.19; Бородіна, Прокопа, 2019. С. 70–85).

За визначенням О. Яременка, "справедливість – це ступінь реалізації ціннісно детермінованих очікувань суб'єктів щодо їхнього статусу, доступу до суспільних ресурсів, праці і доходів та інших суттєвих умов їх життєдіяльності. Справедливість відображає рівень соціального порядку, що має мінімальну ентропію" (Яременко, 2016. С. 21). Таким чином, представниками інституційного напрямку економічної науки чітко визначений зв'язок між економічними можливостями доступу до ресурсів (які можуть бути детерміновані як інституційними, так і просторовими умовами) та реалізацією принципів справедливості. Цей зв'язок оприявнюється через суб'єктивні оцінки та економічні показники. Відповідно, і питання територіальної справедливості в економічному розвитку має два виміри – соціальний і власне економічний. Згідно з інституціональним підходом, погані правила ведуть до менш ефективної економіки і до більш розділеного суспільства. Тобто в умовах несправедливості (елімінації або утруднення доступу частини суспільства / місцевої громади до землі та інших ресурсів), по-перше, порушуються передумови ефективного господарювання на ринкових засадах (обмежуються стимули для конкуренції, ризиків та інновацій); по-друге, формується значний потенціал негативної соціальної енергії, що має руйнівну силу; посилюється дезінтеграція соціуму; знецінюється інституційна довіра; зростає соціальна ентропія та роль неформальних і навіть кримінальних регуляторів економічних відносин.

Для подальшого розроблення проблематики просторової справедливості в економічному розвитку методологічно перспективними є підходи щодо трактування інституційних змін як чинника подолання вертикальної та горизонтальної неузгодженості господарської діяльності та суперечливості інтересів економічних суб'єктів.

Просторова справедливість місцевого розвитку в умовах економічної децентралізації

Теоретичні засади державного регулювання місцевого розвитку мають у своїй основі аналіз розподілу функціональних повноважень між рівнями державного управління та аналіз розподілу засобів, необхідних для виконання таких повноважень. Просторовий вимір політики економічного розвитку передбачає такий розподіл фіскального навантаження, що відповідав би принципам справедливості та ефективності (Небрат, 2013. С. 189). Тобто територіальний розподіл податкового

навантаження та міжрегіональний перерозподіл ресурсів є складовими забезпечення просторової справедливості у національному масштабі. При цьому мають збалансовуватися місцеві та загальнодержавні інтереси. У теорії просторової справедливості цей підхід трактується як поєднання партикуляризму (наголос на особливому, місцевому) та універсалізму (наголос на загальному, спільному).

Одним із напрямів аналізу взаємозв'язку соціальних і економічних аспектів суспільного прогресу в територіально-просторовому вимірі є дослідження історії господарства. Вони, зокрема, засвідчують, що особлива роль міст у добу Середньовіччя як осередків нової господарської культури, центрів ділової комунікації та концентрації ресурсів не лише забезпечила формування підприємницького середовища, а й призвела до кардинального загострення просторової нерівності, посилення соціальної диференціації та поляризації суспільства по осі "місто – село" (Goryn, 2018. Р. 24–28). Процеси стрімкої урбанізації у другій половині XIX – на початку XX ст. обумовили становлення фінансових інструментів місцевого розвитку. Випуск муніципалітетами боргових зобов'язань у вигляді облігацій перетворився на один із механізмів вирішення суперечності між масштабами місцевих потреб окремих адміністративних одиниць і обмеженістю фінансових ресурсів місцевих бюджетів (Корніяка, 2016. С. 139–140). Новопосталі потужні промислові й торговельні центри потребували залучення значних інвестицій для розвитку міського господарства (прокладання вулиць, освітлення, водогонів тощо). Разом з тим такі витрати створювали нові джерела доходів, підвищували вартість нерухомості, чим посилювали просторову нерівність як у межах міста, так і порівняно з сільською місцевістю.

Проблеми забезпечення господарських інтересів і соціальних потреб міських і сільських громад з особливою гостротою постали в ході ринкової трансформації вітчизняного господарства на межі XIX–XX ст. Як свідчить вітчизняний досвід ринкових перетворень, капіталізація земельних ресурсів створює нові виклики для системи соціальних відносин, сільського розвитку та реалізації принципів соціальної справедливості у землекористуванні (Небрат, Гордіца, Горін, 2020. С. 78–83). Ця тенденція підтверджується новітньою історією трансформації економіки України на ринкових засадах.

Вплив членів місцевої громади на вирішення питань, пов'язаних із їхніми економічними та життєвими інтересами, вкрай обмежений. Це створює додаткове підґрунтя для зловживань на місцях, не тільки соціально несправедливого розподілу, а й економічно неефективного використання землі. За таких умов "питання захисту інтересів громад у місті й селі потребує інституційного врегулювання на засадах просторової справедливості та територіальної партиципації" (Тимечко, 2020. С. 37). Зокрема, сільська громада як спільнота соціальної взаємодії має стати основним суб'єктом творення сільського простору місцевого розвитку. Проте досвід впровадження реформи децентралізації в Україні засвідчує поліаспектність і багатовимірність ризиків просто-

рової несправедливості в землекористуванні сільських громад (Yarovyi, 2019. Р. 43).

Загальних чинників просторового і, зокрема, сільського розвитку, які посилюють ризики просторової несправедливості, є декілька. Перший з них – економічний. Це обумовлено зростанням невизначеності як основної характеристики економічного розвитку. Складовими невизначеності та нестабільності є глобальний характер фінансово-економічних криз; суперечливі процеси в Єврозоні, що стосуються розвитку міжнародної економічної інтеграції та перспектив Євросоюзу; загострення проблеми нерівності та соціальної напруженості. Другим глобальним чинником є екологічний – зміна клімату та загалом вплив людської діяльності на навколишнє середовище. Це ставить перед сільським розвитком нові завдання, оскільки йдеться про складні наслідки для стану ґрунтів, водойм, лісових ресурсів, можливості їх відновлення, що вимагає розроблення та реалізації відповідних стратегій. Наступний чинник – демографічний. У багатьох країнах світу й, зокрема, в Україні поряд з урбанізацією (збільшенням чисельності міського населення) спостерігається знелюднення сільської місцевості внаслідок зменшення населення, зникнення цілих сіл та посилення територіальної диференціації в розподілі населення (залежно від близькості міст, насиченості транспортної та ін. інфраструктур). Четвертим чинником, дуже важливим у сьогоднішньому й прийдешньому сільському розвитку, є енергоефективність, оскільки в умовах концентрації населення в містах село залишається малопродуктивним споживачем вартісних енергоресурсів (природний газ, електроенергія). Постає питання про спроможність розподіленої генерації та формування нової культури енергоспоживання (просюмеризм) для вирішення проблеми забезпечення енергією в умовах її дефіциту.

Реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади докорінно змінює *управління економічним розвитком на рівні об'єднаних територіальних громад*. Трактування процесу місцевого розвитку як співпраці трьох ключових гравців – органів влади, бізнесу і громадськості – для активізації економічного потенціалу та покращення якості життя конкретної громади (Сментина, Фіалковська, 2019. С. 52) передбачає не лише компетентність, заінтересованість, активність і відповідальність стейкхолдерів, а й доступ до ресурсів, можливості використання інструментів місцевого економічного розвитку для досягнення економічних і соціальних цілей. Таким чином, сільський розвиток як створення й збереження простору для життя і праці безпосередньо пов'язаний із умовами та ступенем забезпечення соціальної справедливості.

Висновки

Просторова справедливість (*spatial justice*) – важлива характеристика ефективного функціонування господарського середовища, орієнтованого на досягнення суспільно значущих цілей. Одним із вимірів якості та успішності інституційних перетворень є подолання обмеженості доступу до економічних ресурсів та створення механізмів

інклюзивного розвитку для всіх учасників господарських відносин, незалежно від їхнього соціально-майнового статусу та просторового розміщення.

Економічною наукою проблематика просторової справедливості пов'язується із загальними підставами соціально-економічної нерівності, що обумовлені об'єктивними відмінностями (горизонтальна нерівність) та принципами розподілу (вертикальна нерівність). Рушійні сили ринкової економіки, а саме: економічна свобода, ринкові стимули діяльності та конкурентні механізми її регулювання, – передбачають і продукують нерівність. Прихильники філософії лібертаріанства вважають нерівність не лише невід'ємною рисою соціуму, а й необхідною складовою економічного розвитку. Важливим принципом просторової справедливості є пріоритет рівності можливостей по відношенню до рівності доходів. Практичний висновок із цього принципу полягає у необхідності забезпечення вирівнювання можливостей у просторовому розвитку.

Глобальний вимір просторової справедливості набуває специфічних рис із постанням феномена глокалізації, формуванням нових тенденцій геополітики та спробами зміни світового порядку у контексті кризи неоліберальної доктрини та ренесансу протекціонізму як політики захисту просторових прав спільнот. Зростання глобальної соціальної несправедливості дедалі частіше пов'язують із кліматичними змінами, оскільки розподіл відповідальності за них є асиметричним. На всіх рівнях (глобальному, регіональному, національному, місцевому), для периферії і центру, міських і сільських територій універсальним принципом забезпечення просторової справедливості є концепт "територія як простір для життя та праці", згідно з яким справедливий розподіл ресурсів, послуг і можливості доступу до них є основним правом людини. Комодифікація життєвого простору, тобто перетворення його на товар і об'єкт вкладення капіталу, несе загрозу встановлення вищості комерційних інтересів над соціальними.

Еволюція концепту справедливості у просторовому розвитку відбувається в напрямі посилення політико-економічного характеру та соціальної спрямованості досліджень, інтервенції інституціональної методології у сферу економічної географії, регіоналістики та фіскальної соціології. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням політико-економічного аспекту забезпечення просторової справедливості в сільському розвитку – проблеми пучка правомочностей у реалізації відносин власності.

Література

1. Андрущенко В.Л., Тучак Т.В. (2013). Морально-етичні імперативи податків та оподаткування (західна традиція). Київ: Алерта. 384 с.
2. Білорус О. Г. (2016). Економічна глобалістика. Світ-система глобалізму: монографія. Київ: Ун-т "Україна". 533 с.
3. Бородіна О., Прокопа І. (2019). Інклюзивний сільський розвиток: науковий дискурс. *Економіка та прогнозування*. № 1. С. 70–85. <https://doi.org/10.15407/econforecast2019.01.067>
4. Бродель Ф. (1997). Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст. У 3-х т. Т. 2: Ігри обміну. Київ: Основи, 1997. 585 с.

5. Гриценко А. (2016). Економіка України на шляху до інклюзивного розвитку. *Економіка та прогнозування*. № 2. С. 9–23. <https://doi.org/10.15407/eip2016.02.007>
6. Дитон А. (2016). Великий побег: Здоровье, богатство и истоки неравенства / пер. с англ. А. Гуськова. Москва: Изд-во Института Гайдара; Фонд “Либеральная Миссия”. 368 с.
7. Колот А. М., Герасименко О. О. (2017). Глобальна соціальна нерівність доходів: природа, тенденції, наслідки. *Соціально-трудова відносина: теорія і практика*: зб. наук. пр. Київ: КНЕУ. № 2. С. 8–47.
8. Корніяка О. В. (2016). Роль муніципальних облігацій у процесі розвитку муніципалітетів у другій половині XIX – на початку XX ст. *Український соціум*. № 1. С. 138–145. <https://doi.org/10.15407/socium2016.01.138>
9. Коуз Р. (2007). Проблема социальных издержек. *Фирма, рынок и право: сб. статей*. Москва: Новое издательство. С. 92–149.
10. Лібанова Е. М. (керівник). (2019). Економічна ефективність vs соціальна справедливість: пріоритети розвитку України на етапі подолання кризи: кол. моногр. / НАН України, Секція суспільних і гуманітарних наук. Київ. 350 с.
11. Мизес Л. (2001). Либерализм в классической традиции. Москва: Экономика, Социум. 239 с.
12. Миланович Б. (2017). Глобальное неравенство. Новый подход для эпохи глобализации. Москва: Изд-во Института Гайдара. 336 с.
13. Небрат В. В. (2016). Фінансова децентралізація у контексті теорії суспільних благ. *Український соціум*. № 1 (56). С. 146–155. <https://doi.org/10.15407/socium2016.01.146>
14. Небрат В. В. (2020). Українські джерела теорії просторової справедливості. *Історія народного господарства та економічної думки України*. Вип. 53. С. 9–33. <https://doi.org/10.15407/ingedu2020.53.009>
15. Небрат В. В. (2013). Теоретичні аспекти становлення державних фінансів. *Світ фінансів*. № 1. С. 185–194.
16. Небрат В. В., Гордіца К.А., Горін Н.О. (2020) Структурні та фінансові ризики капіталізації землі: уроки вітчизняної історії. *Економіка і прогнозування*. № 3. С. 75–96. <https://doi.org/10.15407/eip2020.03.075>
17. Олсон М. (2004). Логіка колективної дії. Суспільні блага і теорія груп. Київ: Лібра. 272 с.
18. Петренко М. П. (2015). Економіка сучасного міста: комодифікація людини, простору, культури. *Інвестиції: практика та досвід*. № 2. С. 47–51.
19. Пилипенко Г., Реліна І. (2017). Соціальна справедливість у світовій економіці: одвічний конфлікт держави і ринку. *Економічний вісник*. № 4. С. 9–15.
20. Родченко В. Б., Прус Ю. І. (2018). Глобальні орієнтири просторового розвитку в сучасних умовах: виклики для України. *Соціальна економіка*. 2018. Вип. 55. С. 50–61.
21. Сментина Н. В., Фіалковська А. А. (2019). Бенчмаркінг у системі управління економічним розвитком об'єднаних територіальних громад. *Економіка України*. № 11–12. С. 49–59. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2019.11.049>
22. Сорокин П. (1917). Проблема социального равенства. Петроград: Революционная мысль. 64 с.
23. Тимечко І. Р. (2020). Інституційні особливості управління власністю територіальної громади. *Економіка України*. № 9. С. 37–47. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.09.037>
24. Яременко О. Л. (2016). Суперечлива єдність економічної ефективності і соціальної справедливості як чинник функціонування та еволюції економічних систем. *Економічна теорія*. № 4. С. 19–32. <https://doi.org/10.15407/etet2016.04.019>
25. Buchanan, J. M. (1950). Federalism and Fiscal Equity. *The American Economic Review*. № 40. P. 583–599.
26. Goryn, N. (2018). Impact of urbanization on the spreading the spirit of entrepreneurship on Ukrainian territories during the middle Ages. *Sciences of Europe*. № 24. P. 24–28.
27. Harvey, D. (2006). Spaces of Global Capitalism: Towards a Theory of Uneven Geographical Development. London: Verso. 154 p.
28. Harvey, D. (2011). On Territorial Justice, Human Flourishing and Geographical Strategies of Liberation. *Spatial Justice*. <http://www.jssj.org/wp-content/uploads/2012/10/JSSJ4-5-en.pdf>.

29. Isard, Walter (1960). *Methods of Regional Analysis: An Introduction to Regional Science*, New York: John Wiley and Sons, Inc. 784 p.
30. Lefebvre, H. (1996). *Writings on Cities*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd. 250 p.
31. Oates, W. E. (2005). A Second-Generation Theory of Fiscal Federalism. *International Tax and Public Finance*. Vol. 12. № 4. P. 349–373.
<https://doi.org/10.1007/s10797-005-1619-9>
32. Rawls, J. (1971). *Theory of Justice*. Cambridge : Harvard University Press, 1971. 624 p.
33. Soja, E. W. (2010). *Seeking Spatial Justice*. Minneapolis: University of Minnesota Press. <https://doi.org/10.5749/minnesota/9780816666676.001.0001>
34. Soja, E. W. (2011). [Regional urbanization and the end of the metropolis era](https://doi.org/10.1002/9781444395105.ch59) / The new Blackwell companion to the city / eds. Bridge G., Watson S. Wiley-Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781444395105.ch59>
35. Yaroviy Viktor (2019). Towards spatial justice for rural communities under decentralization reform in Ukraine. *Warsaw Regional Forum 2019. Towards spatial justice – territorial development or marginalization (October 16-18, 2019)*. Programme and Book of Abstracts. P.43.

Надходження до редакції 13.11.2020 р.

References

1. Andrushchenko, V. L., Tuchak, T. V. (2013). *Moral and ethical imperatives of taxes and taxation (Western tradition): monograph*. Kyiv: Alert [in Ukrainian].
2. Bilorus, O.G. (2016). *Economic globalism. The world system of globalism: a monograph*. Kyiv: University "Ukraine" [in Ukrainian].
3. Borodina, O., Prokopa, I. (2019). Inclusive rural development: scientific discourse. *Ekonom. prognozuvannâ – Economy and forecasting*, 1, 70-85
<https://doi.org/10.15407/econforecast2019.01.067> [in Ukrainian].
4. Brodel, F. (1997). *Material civilization, economics and capitalism, XV-XVIII centuries*. In 3 vols. Vol. 2: *Games Exchange* / translated from Fr. G. Filipchuk. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
5. Hrytsenko, A. (2016). Ukraine's economy on the path to inclusive development. *Ekonom. prognozuvannâ – Economy and forecasting*, 2, 19-23
<https://doi.org/10.15407/eip2016.02.007> [in Ukrainian].
6. Diton, A. (2016). *The Great Escape: Health, Wealth and the Origins of Inequality*. Moscow: Gaidar Institute Publishing House; Liberal Mission Foundation [in Russian].
7. Kolot, A. M., Herasymenko, O. O. (2017). Global social income inequality: nature, trends, consequences. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriya i praktyka – Socio-labor relations: theory and practice*, 2, 8-47. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
8. Korniyaka, O. V. (2016). The role of municipal bonds in the development of municipalities in the second half of 19th – the beginning of the 20th century. *Ukr. socium – Ukrainian society*, 1, 138-145.
<https://doi.org/10.15407/socium2016.01.138> [in Ukrainian].
9. Kouz, R. (2007). *The problem of social costs. Firm, market and law: Sat. articles*. Moscow: New publishing house, 92-149 [in Russian].
10. Libanova, E.M. (head). *Economic efficiency vs social justice: priorities of Ukraine's development at the stage of overcoming the crisis: col. monograph*. (2019) / NAS of Ukraine, Section of Social Sciences and Humanities. Kyiv [in Ukrainian].
11. Mises, L. (2001). *Liberalism in the classical tradition*. Moscow: Socium, JSC "Publishing house" Economics" [in Russian].
12. Milanovich, B. (2017). *Global inequality. A new approach for the era of globalization*. Moscow: Gaidar Institute Publishing House [in Russian].
13. Nebrat, V.V. (2016). Fiscal decentralization in the context of the public goods theory. *Ukr. socium – Ukrainian society*, 1(56), 146–155.
<https://doi.org/10.15407/socium2016.01.146> [in Ukrainian].
14. Nebrat, V.V. (2020). Ukrainian sources of the theory of spatial justice. *Istoriya narodnoho hospodarstva ta ekonomichnoyi dumky Ukrayiny – History of the national economy and economic thought of Ukraine*, 53, 9-33.
<https://doi.org/10.15407/ingedu2020.53.009> [in Ukrainian].
15. Nebrat, V. V. (2013). Theoretical aspects of public finance. *Svit finansiv – The world of finance*, 1, 185-194 [in Ukrainian].

16. Nebrat, V. V., Gorditsa, K. A., Gorin, N.O. (2020). Structural and financial risks of land capitalization: lessons of national history. *Ekonomika i prognostychna – Economy and forecasting*, 3, 75–96. <https://doi.org/10.15407/eip2020.03.075> [in Ukrainian].
17. Olson, M. (2004). Logic of collective action. Public goods and group theory. Kyiv: Libra [in Ukrainian].
18. Petrenko, M. P. (2015). The economy of the modern city: commodification of human, space, culture. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 2, 47-51 [in Ukrainian].
19. Pylypenko, H., Ryelina, I. (2017). Social justice in the world economy: the eternal conflict of state and market. *Ekonomichnyy visnyk – Economic Bulletin*, 4, 9-15 [in Ukrainian].
20. Rodchenko, V. B., Prus, YU. I. (2018). Global landmarks of spatial development in modern conditions: challenges for Ukraine. *Sotsialna ekonomika – Social economy*, 55, 50-61. <https://periodicals.karazin.ua/soceconom/article/view/11684/11084> [in Ukrainian].
21. Smentyna, N. V., Fialkovska, A. A. (2019). Benchmarking in the system of economic development management of united territorial communities. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 11-12, 49-59. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2019.11.049> [in Ukrainian].
22. Sorokin, P. (1917). The problem of social equality. Petrograd: Revolutionary Thought [in Russian].
23. Tymechko, I. R. (2020). Institutional features of territorial community property management. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 9, 37-47. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.09.037> [in Ukrainian].
24. Yaremenko, O. L. (2016). Contradictory unity of economic efficiency and social justice as a factor for economic systems functioning and evolution. *Ekonom. teor. – Economic theory*, 4, 19-32. <https://doi.org/10.15407/etet2016.04.019> [in Ukrainian].
25. Buchanan, J. M. (1950). Federalism and Fiscal Equity. *The American Economic Review*. № 40. P. 583-599.
26. Gorin, N. (2018). Impact of urbanization on the spreading the spirit of entrepreneurship on Ukrainian territories during the middle Ages. *Sciences of Europe*, 24, 24-28.
27. Harvey, D. (2006). Spaces of Global Capitalism: Towards a Theory of Uneven Geographical Development. London: Verso. 154 p.
28. Harvey, D. (2011). On Territorial Justice, Human Flourishing and Geographical Strategies of Liberation. *Spatial Justice*. <http://www.jssj.org/wp-content/uploads/2012/10/JSSJ4-5-en.pdf>.
29. Isard, W. (1960). Methods of Regional Analysis: An Introduction to Regional Science, New York: John Wiley and Sons, Inc.
30. Lefebvre, H. (1996). Writings on Cities. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
31. Oates, W. E. (2005). A Second-Generation Theory of Fiscal Federalism. *International Tax and Public Finance*, 12: 4, 349-373. <https://doi.org/10.1007/s10797-005-1619-9>
32. Rawls, J. (1971). Theory of Justice. Cambridge: Harvard University Press.
33. Soja, E. W. (2010). Seeking Spatial Justice. Minneapolis: University of Minnesota Press. <https://doi.org/10.5749/minnesota/9780816666676.001.0001>
34. Soja, E. W. (2011). [Regional urbanization and the end of the metropolis era](https://doi.org/10.1002/9781444395105.ch59). The new Blackwell companion to the city. eds. Bridge G., Watson S. Wiley-Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781444395105.ch59>
35. Yarovyi, V. (October 16-18, 2019). Towards spatial justice for rural communities under decentralization reform in Ukraine. *Warsaw Regional Forum 2019. Towards spatial justice – territorial development or marginalization*. Programme and Book of Abstracts.

Received on November 13, 2020